

Järnåldern 1000 BCE - 1050 CE

Innehållsförteckning

Tidig järnålder 1000BCE - 500CE

Tidig romersk järnålder 500 BCE - 0

Romersk järnålder och folkvandringstid 0 - 500 CE

Vendeltid 500 - 800 CE

Vikingatid 800 - 1050 CE

Inledning

Beskrivningen av järnåldern i Viby bygger på ett antal arkeologiska utgrävningar, framförallt E20 utgrävningarna, som finns sammanfattade i texten. Dokumenterade gravar (RAÄ) och storskaliga 1700 - tals kartor har även använts som underlag. I slutet av uppsatsen finns hänvisningar till specialstudier med bakgrundsmaterial och källförteckningar.

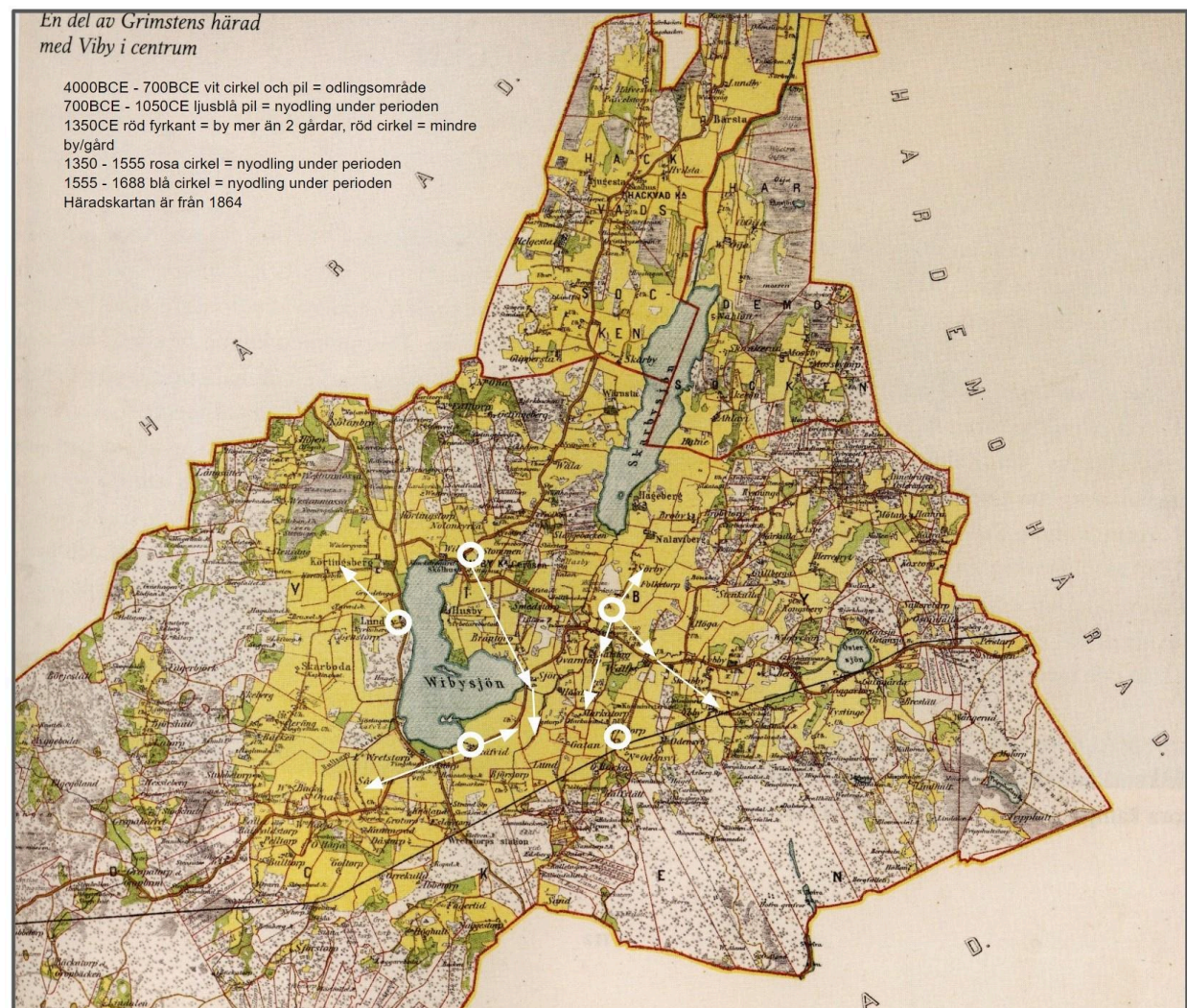
Tidig järnålder 1000BCE – 500 BCE.

I Skåne växte tidigt fram en ledande klass av stormän/hövdingar som tillfälligt kunde behärska stora områden. Hövdingarna kom att ingå i nätverk som förutom södra Sverige främst täckte Danmark, Holland och norra Tyskland. Man gästade varandra, bytte varor och gåvor eller ingick allianser t.ex. giftermål, gemensamma krig o.d. Varuflödet från söder bestod av koppar och bronsprodukter och från norr kom flintdolkar, päls, bärnsten och kanske slavar. De viktigaste nyheterna var de tekniska kunskaper som spriddes, såsom metallurgi, att väva textilier av ull, tillverka ost, använda häst-vagn-hjul, stora krigs- och transportbåtar och slutligen byggnadsteknik för att uppföra jättelika långhus (upp till 60 m långa). Hövdingarna ägde stora hjordar boskap och kunde dominera stora områden men var ofta i konflikt med sin omgivning. Krigare behövdes och de hade hög status.

Nätverken i Skåne utvecklades med tiden alltmer. Västerut: Halland, Bohuslän, Västergötland. Österut: Öland och kusterna i Östergötland, Sörmland och Uppland. Omkring 1100 BCE blev förekomsten av brons vanlig i Mälardalen och hövdingadömen växte fram i Västergötland, västra Östergötland och Uppland - Mälardalen. Därefter kom snart även Västra Närke och Viby att ingå i kulturkretsen, men hur gick det till? Kanske med krigiska medel och erövring, men mer troligt är att det ledande skiktet i Viby via allianser, gåvor och gentjänster knutits närmare till någon mäktig hövding i närheten. Allianser skapades genom giftermål eller att söner uppfostrades i någon hövdings hem tillsammans med hans barn. En bidragande orsak till intresset för södra Närke och Viby kan vara den rikliga förekomsten av myrmalm för järnframställning och dessutom ett jordbruk som kunde föda dem som arbetade med järnframställningen.

Flera arkeologiska fynd pekar på att en tydlig expansion inträffade i Viby. På slutningarna till en drumlin vid Frotorp har man funnit gödslade bandparceller från cirka 700 BCE och på en drumlin vid Vreten fanns ungefär samtidigt gödslad åkermark. Vid Sågebol på en låg kulle nära stranden av en slättsjö har en

järnugn daterad till omkring 900 BCE grävs ut i närheten av ett härdområde och vid Västra Backa fanns ett härdområde. Vid Skävi fanns ett härdområde och ett treskeppigt hus som var 11 x 4,4 m.

Prospektering av järnmalmsförekomster skedde förmodligen på initiativ av något hövdingadöme i Mälardalen eller Östergötland. Den avancerade kunskapen om järnhantering kom till Viby via invandrande specialister. Redan omkring 900 BCE finns de första beläggen för järnhantering vid Sågebol. Volymerna var små till att börja med och järnet användes främst till vapen och verktyg. Det färdiga järnet var förmodligen för exklusivt och dyrbart för lokal användning. Se länk

Järnframställning

Under perioden utvecklades jordbruket i Viby på ett antal punkter. Hittills hade man utnyttjat jordarna närmast boplatsen till dess att de med tiden utarmades och att boplatsen därefter fick flytta till nya områden. De stora lövskogarna hade genom årtusendena bildat s.k. brunjordar, som bestod av förmultnade löv och växtdelar. Genom att öppna landskapet återfördes näringen inte längre till jorden. Även på betesmarkerna försämrades växtligheten.

På drumlinernas sluttningar började man nu odla fasta åkerytor s.k. bandparceller som gödslades och fick ligga i träda under vissa år. Det innebar att boplatserna inte längre behövde flyttas omkring utan blev fasta.

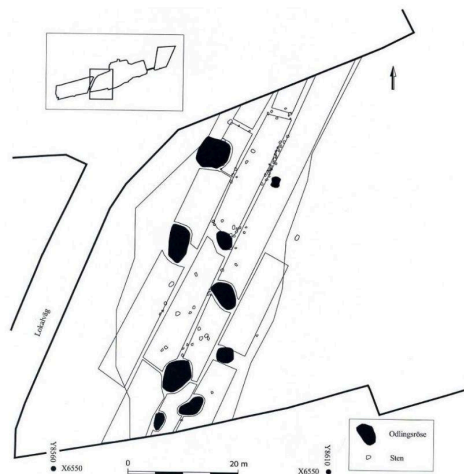

Fig. 55. Plan över den västra delen av drumlinen med ett rekonstruktionsförslag av bandparcellernas utseende. Skala 1:500.

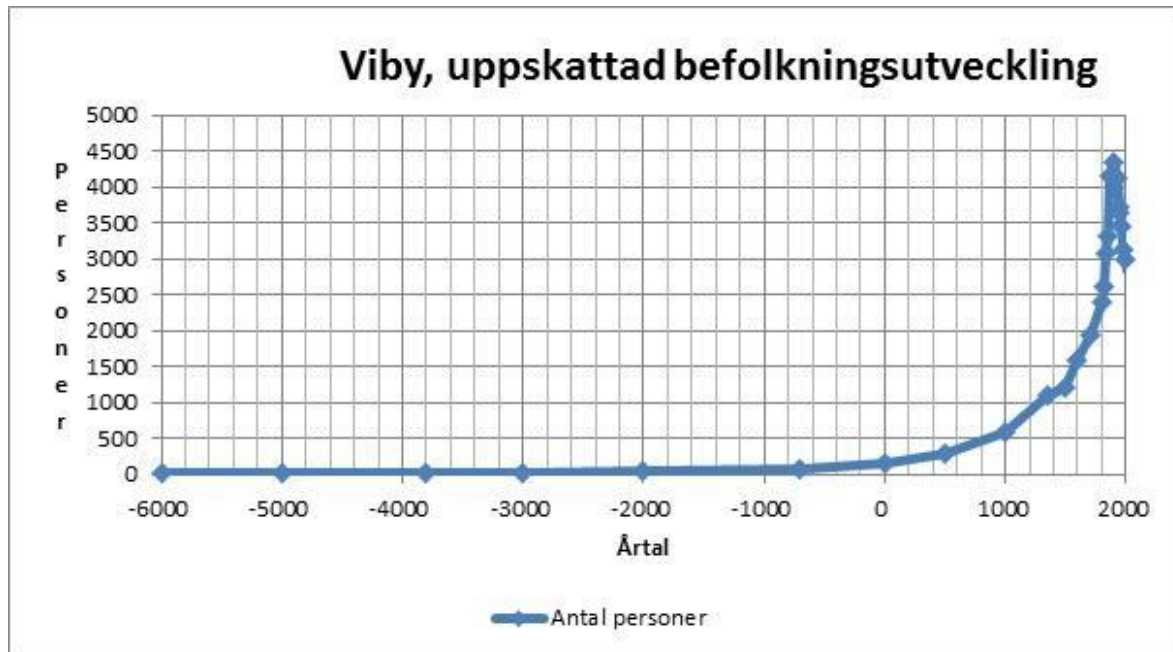
Frotorp, bandparceller gödslade, 700 BCE

Fritt strövande boskapshjordar ersattes av bete inom inhägnade områden så att man kunde förhindra utarmning av hela betesmarken. Utfordring på vintern av boskapen påbörjas (halm, löv, starr od). Långhusen utvecklades och blev större (Skävi 11 x 4,4 m), 3-skeppiga d.v.s. två stolprader med enkla takstolar och med plats för människor, förråd och eventuellt boskap.

En annan nyhet som fick stor betydelse för Viby var hästens nya användningsområden. Nu började man använda hästen (eller oxen) som dragdjur för årdern och kunde därmed bearbeta större områden. Stormännen använde hästen som riddjur vid längre färder, vilket gav hög status. Man kunde även transportera ganska stora volymer varor längre sträckor genom klövjning. Detta innebar för Vibys del att kontakterna med människor på andra platser underlättades, att varuflödena ökade och att tillgången till nya tekniker förbättrades. Täljeån kunde användas för t.ex. järntransporter mot Mälardalen och då blev platser som Sjörs, Salsbro och Skarbysjöns stränder viktiga att behärska.

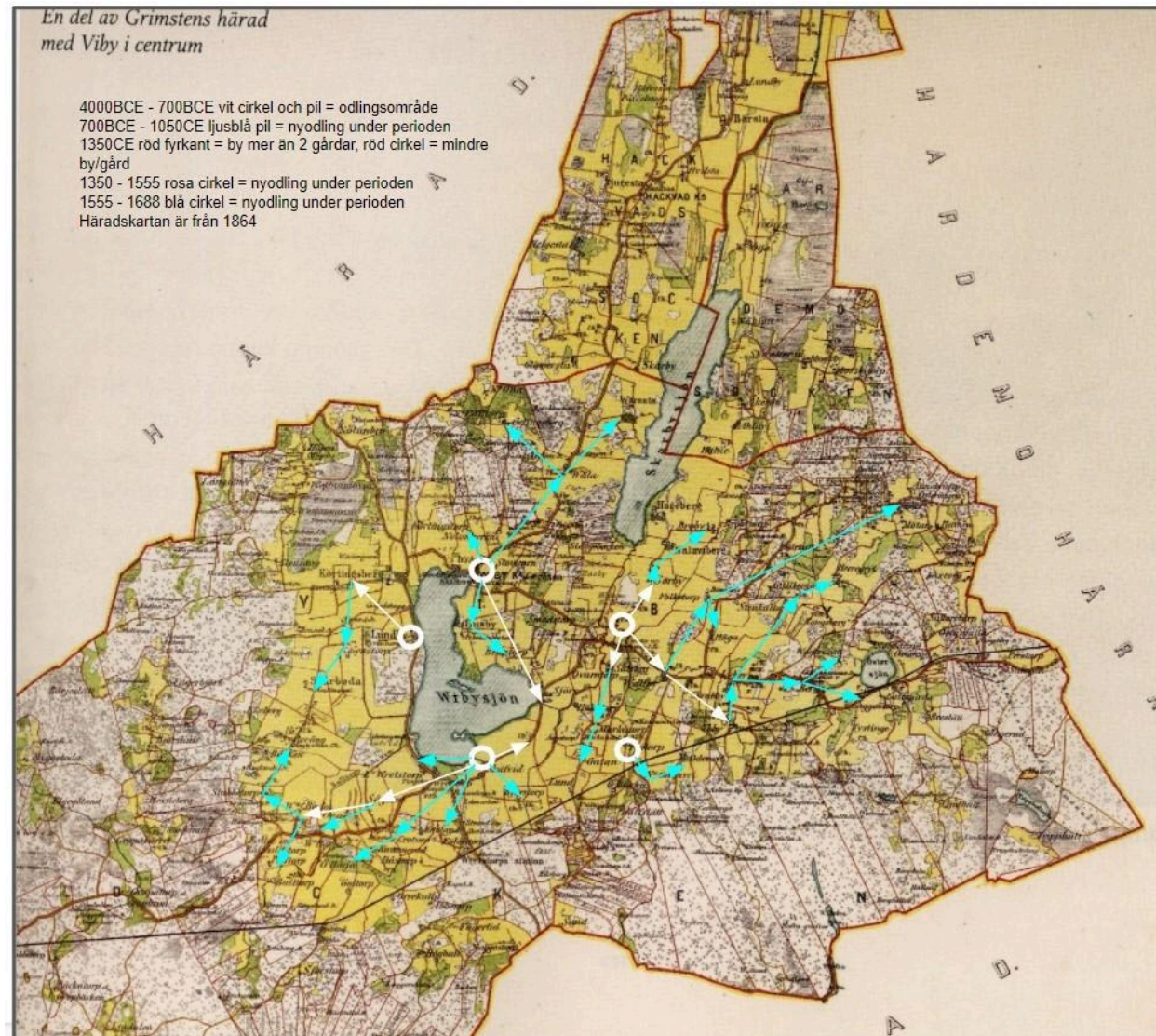
Alla var mer eller mindre släkt med varandra och den största gården blev ledande i bygden runt Vibysjön. Tiderna var oroliga. Många småhövdingar i omgivningen ville bli större. Det var därför viktigt att kunna hantera vapen och ingå i starka allianser så att ingen vågade angripa. Vapenhantering blev en viktig del av stormannasönernas utbildning. Ofta blev de uppfostrade i någon storhövdings hem.

Under perioden 1000 – 500 BCE ökade befolkningen i Viby från 75 till 100 personer. Expansionen skedde genom att öka uppodlingen av drumlinernas sluttningar och att expandera betesområdena.

Betydelsen av en begravning ändrades. Benrumsålder är den övergripande benämningen på de gravritualer som varit vanligast i årtusenden. Tanken var att den döde skulle leva vidare och kunna konsulteras. Perioden efter 1000 BCE till 1000 CE kallas ofta brännålder. Begravningsritualen symboliserade nu att kroppen först brändes och därefter kunde den dödes ande fara vidare till dödsriket.

Odlingsområdenas utvecklingen under de 2000 år som järnåldern i Viby omfattar kan grovt sammanfattas i kartan nedan.

Området söder om Storvibysjön utvecklades kring centralplatsen Skävi, norr om Storvibysjön kring Viby och österut kring Nalavi. Basen för utvecklingen var betesmarkerna kring slättsjöarna och odlingen på drumlinerna.

Landskapet under järnåldern

En stor del av Vibyslätten bestod av många drumlinkullar och åsar och mellan dessa slättsjöar och sankar bäckdalar. Framförallt vid kraftiga regn och vårflood översvämmades områdena ända till slutet av 1800-talet då omfattande utdikningar och sjösänkningar ändrade landskapet. Den långsamma igenväxningen av de grundaste sjöarna fortsatte under hela järnåldern.

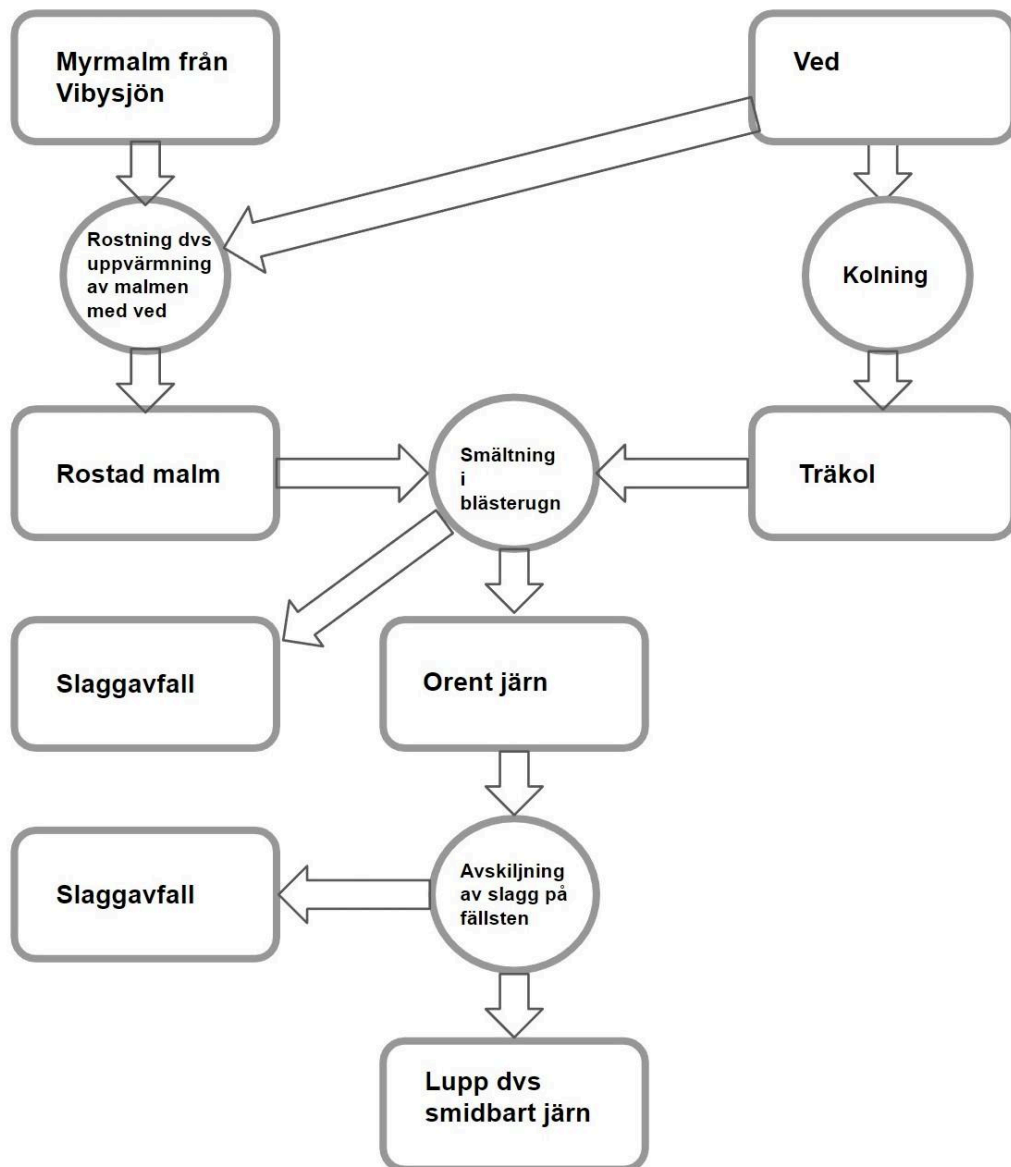
På våtmarkerna växte björk och al och på de högre belägna områdena av slätten växte tall, ek, ask, alm och lind.

Före år 0 CE började granen att vandra in i Viby. Granen fick fotfäste i mellanbygden och på en del åsryggar på slätten, bl.a. Snavlundaåsen väster om Vibysjön. Allt eftersom mer av landskapet utnyttjades för åker och äng försvann framförallt ask, alm, och lind och en del sumpskogar höggs ner.

Järn

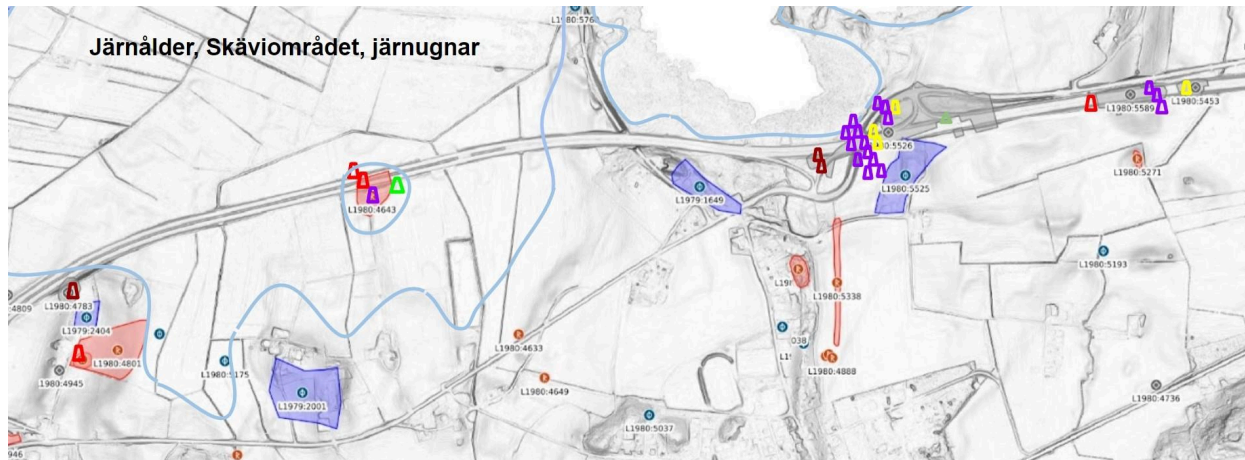
Redan under tidig järnålder byggdes den första järnugnen i Sågebol. Nära Storbibysjön fanns det gott om myrmalm, i skogarna fanns ved i mängder (lövträd). Den kvalificerade kunskapen om järnframställning hade införts från Östergötland alternativt Mälardalen och organisation och resurser kom från den lokale hövdingen i Skävi.

Blästerprocessen

Det färdiga järnet kunde sedan smidas till olika produkter. Vid ett produktionstillfälle kunde man få max 120 kg blästjärn. Efter färskning blev ungefär 60 kg smidbart järn (lupp) kvar för smide.

Ett stort antal blästerugnar har grävts ut i området kring Skävi och mellan Storbysjön och förkastningsbranten i söder. Tidsperiod, antal och plats finns redovisade i kartan nedan. Ytterligare några ugnar fanns i Tycke och runt Bäcksjön.

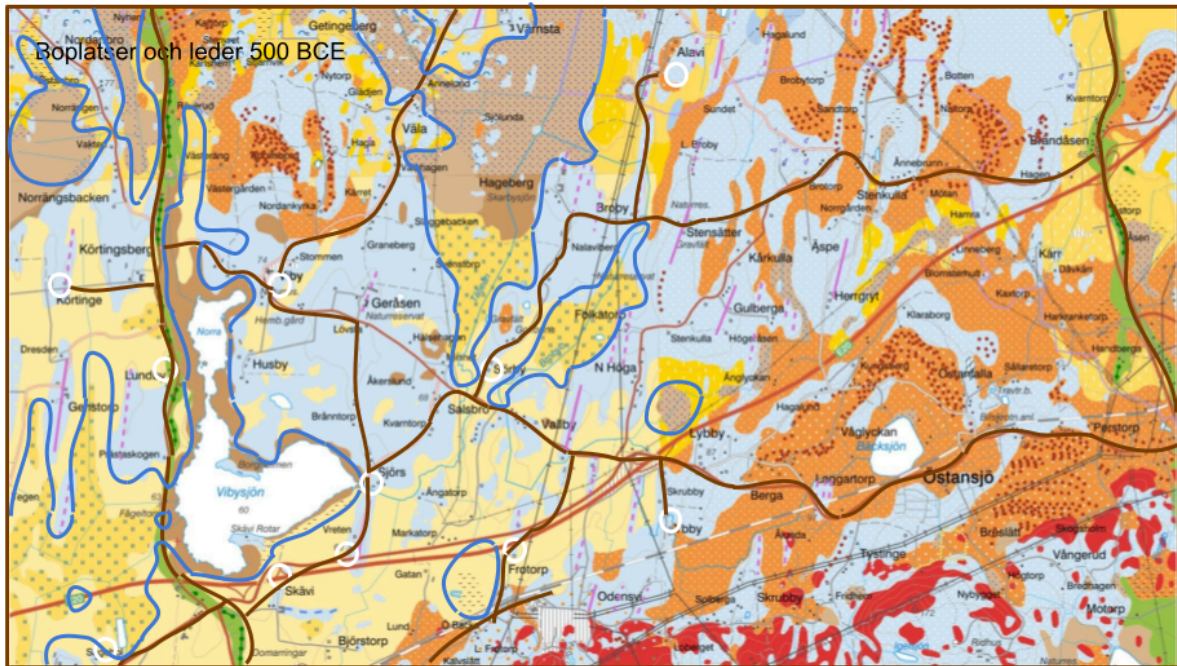
Fynd, anläggning	Tidsperiod
Hus, hydda	Före 4000BCE
Aktivitetsyta tex härdar, verktyg, kvarts/flintalergods, stolphål	4000 - 2000BCE
Gravfält, grav, domarring	2000 - 500BCE
Jordbruksaktivitet tex odlingsmark, hägnader	500BCE - år 0
Järnugn, slaggrester	år 0 - 500CE
Försvarsanläggning, fornborg	500 - 800CE
Lösfynd	800 - 1050CE

Under järnåldern utvecklades Skävi till att bli ett centrum för järnproduktion. Antalet utgrävda ugnar är endast en del av alla ugnar som funnits. Volymerna ökade fram till vendeltid då en kraftig expansion skedde. Under 900 - talet minskade produktionen kraftigt och avstannade snart helt. Det kan bero på att järnframställningen dels flyttades till andra mer lämpade platser och dels att man började experimentera med smältning av järnmalm i det närbelägna Lerbäcksområdet.

Men i övriga delar av Viby har det nog bara funnits enstaka ugnar under senare delen av järnåldern.

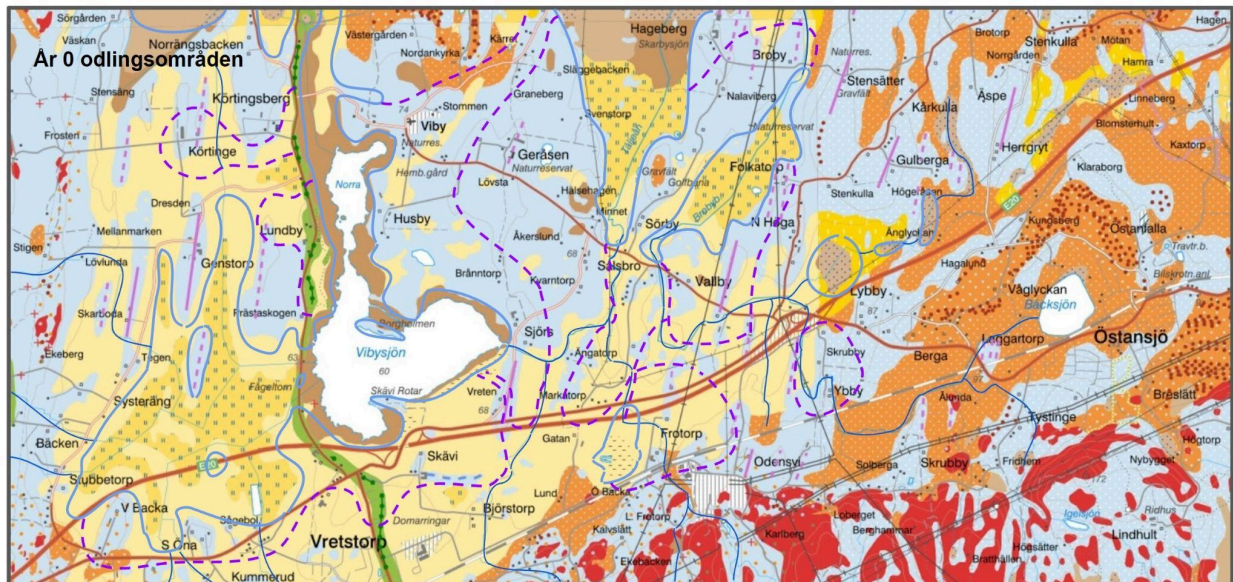
Tidig romersk järnålder 500 BCE - 0

Den mycket långsamma befolkningsutvecklingen under bondestenåldern började redan under sen järnålder att öka i samband med etablerandet av fasta bosättningar. Under perioden 500 BCE - år 0 uppskattar jag att antalet bosättningar i Skäviområdet ökade från 3 till 6, i Vikbyområdet från 3 till 5 och Nalavi/Frotorp området från 3 till 4.

Boplåter och jordbruk

Det område som användes för boplåters sädesodling och boskapsskötsel bildar ett odlingsområde. Odlingen av säd utfördes vanligen på låga kullar med siltjord eller på sluttningar till åsar. Årder dragna av oxar användes. De små, smala fälten skyddades från betande djur av stängsel. Odlingarna låg koncentrerade nära bosättningen, men det fanns gott om plats på den glest befolkade Vibyslätten och man expanderade snart till mera avlägsna lediga platser och på så sätt bildades med tiden allt större områden med glest utnyttjande i utkanterna.

Boskapsskötseln med bete och grästäkt var omfattande och skedde utefter slättsjöarnas bördiga strandängar och i sank bäckdalar. Man tog tillvara gödseln för gödsling av åkrarna. Jordbruket producerade den mat som gav föda åt gårdsfolket och dessutom ett överskott som kunde föda hantverkare som sysslade med läderbearbetning, viss textilframställning, krukmakeri och järnframställning inklusive smide. Boskap, hudar och järn kunde användas som bytesvaror mot t.ex. vapen och lyxvaror.

Boplatsens hus var en enkel 3-skeppig byggnad med bostad i ena ändan och plats för boskap i den andra. Dessutom fanns ett fåtal enkla hus för förråd. Vid avlägsna platser för odling och boskapsskötsel fanns enkla hyddor för övernattning och skydd.

I närheten av centralplatserna begravde man de döda i brandgravar.

Samhälle

Odlingsområdena behärskades av släktgrupper. Någon eller några av dessa blev allt mäktigare och kunde bygga upp en gård som var större än andra och dominerade sin omgivning.

Något organiserat samhälle med geografiska gränser fanns inte. Basen för allt var den enskilda släktgruppen. Nya bosättningar tillkom vanligen genom utflyttning/delning och på så sätt uppstod släktband och samhörighet inom ett område. Giftermål var också en viktig handling för att förstärka samarbetet.

Flera bygder i västra Närke hade en liknande utveckling som Viby och de kom att få täta kontakter med varandra och ur detta växte fram en storbygd. Vibyhövdingarna hade täta kontakter med hövdingar från Edsberg, Hackvad, och Hardemo. Ibland som konkurrenter ibland i allians. De mäktigaste samarbetsparterna fanns i Snarvi/Edsberg och Skyberga/Hardemo. Tillfälliga kontakter och allianser kunde bildas med något mer avlägsna hövdingar från t.ex. Närboås (ungefär Mellösa och Asker), Rekarne, Sundbo och Västra Östergötaland. Den tidiga järnhanteringen i Skävi tyder på långväga kontakter.

Även kontakter mellan de största hövdingasläkterna i Götaland och Mälardalen förekom. Några av de vanligaste lederna såsom Snavlunda- och Brändåsenleden gick genom Viby. Även Tivedsleden började sporadiskt att användas under perioden. Stormännen med sina följen behövde pålitliga platser där de alltid kunde lita på att bli väl mottagna. Även för avlägsna stormän var det viktigt att måna om goda kontakter med stormännen i Viby. Den alltmer ökande byteshandeln ökade trafiken utefter lederna. De lokala stormännen kunde själv byta till sig lyxvaror såsom tyger och bronsföremål mot järn, läder och boskap. Lederna behövde förbättras. Vibyhövdingarna såg till att kavelbroar och vägvallar byggdes på sank partier. Även Täljeån var viktig, framförallt för tyngre transporter mot Mälardalen.

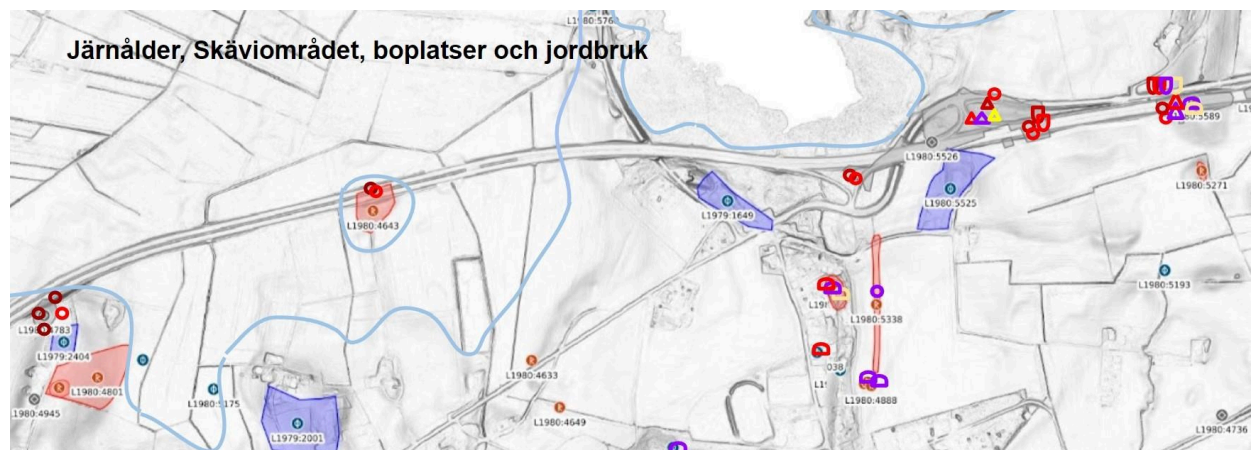
Några resultat från utgrävningar från den äldsta järnåldern finns redovisade i text och i kartorna nedan (500 BCE - år 0 mörkröd färg).

Västra backa ett stort antal härdar, **Sågebol** härd, **Skävi drumlin A** härdområde, **Skävi drumlin C** hus 16 x 5,4 m och 4,2 x 3 m (fas 2 och 3) samt gödlat odlingsområde i öst, **Vreten väst** härd och gödlat odlingsområde.

Frotorpområdet. Odling och boskapsskötsel utvecklas. Gravröse, hydda, härdar, stolphål och årderspår (kan delvis vara expansion från norr Sjörs och Salsbro).

Fynd, anläggning	Tidsperiod
Hus, hydda	Före 4000BCE
Aktivitetsyta tex härdar, verktyg, kvarts/flintalergods, stolphål	4000 - 2000BCE
Gravfält, grav, domarring	2000 - 500BCE
Jordbruksaktivitet tex odlingsmark, hägnader	500BCE - år 0
Järnugn, slaggrester	år 0 - 500CE
Försvarsanläggning, fornborg	500 - 800CE
Lösfynd	800 - 1050CE

Den kraftiga expansionen kunde genomföras tack vare utökning av arealen för åker och äng. Andra orsaker var införandet av kortlien för höslåtter och bruksmetoder som ensäde (gödsling och skalkorn, ingen träda).

Vardagsliv

Det dagliga livet förändrades sakta. Kläder av skinn försvann helt och ersattes av textilier, och bakugnar började ersätta kokgropar (först stormannagårdar).

I slutet av perioden nådde romerskt inflytande även till Viby. De ledande Vibysläkterna kunde, tack vare sina långväga kontakter med storhövdingar från framförallt Mälardalen, ta del av alla de nyheter som ursprungligen kom från Romarriket. Exempel på nyheter: höns, gäss, katter, spelbräden, byxor och brödkultur baserad på veteodling med vridkvarnar och bakugnar, krigsteknik, vapen, guld, olika lyxvaror m.m.

Samhälle

Området söder om Storvibysjön dominerades av Skävi som var en storgård/huvudgård med långväga kontakter och centrum för järnhantering. Där fanns hantverksspecialister och krigare. Området norr om Storvibysjön behärskades troligen av Vikby och i området öster om Täljeån var Nalavi den mest betydande. Viby fanns inte som någon formell geografisk enhet men de ledande släktgrupperna hade täta kontakter med varandra och samarbetade vid behov (byteshandel, krig, missväxt, underhåll av vägar och broar, tvister m.m.).

Samlingsplatser

I alla tider har det funnits samlingsplatser för bygdens befolkning, men även för större områden. Mötesplatserna har ofta legat vid kommunikationsleder och på framträdande geografiska platser. Där har man utfört offer till gudarna, haft skördefester och tävlingar och beslutat om gemensamma åtgärder (krig, ting m.m.).

Några tänkbara sådana platser i Viby kan vara gravfältet vid Lundby, Sörbyhammarn vid Nalavi, Oxaryggen (gravfälten vid Stensätter och Oxaryggen) och på gravfältet vid Skävi.

Gravar

Järnålderns kända gravar och gravfält i Nalaviområdet är redovisade nedan. Endast ett fåtal är utgrävda. Färgmarkeringarna (som ovan) avser när gravarna kom till och är mycket osäkra.

1 gravfältsmarkering = 1-9 gravar, 2 = 10-49, 3 = 50-99, 4 = 100-199, 5 = 200 - 400.

Oval markering avser enskilda "domarringar".

Vreten öst (troligen Sjörs) gödslade odlingsspår.

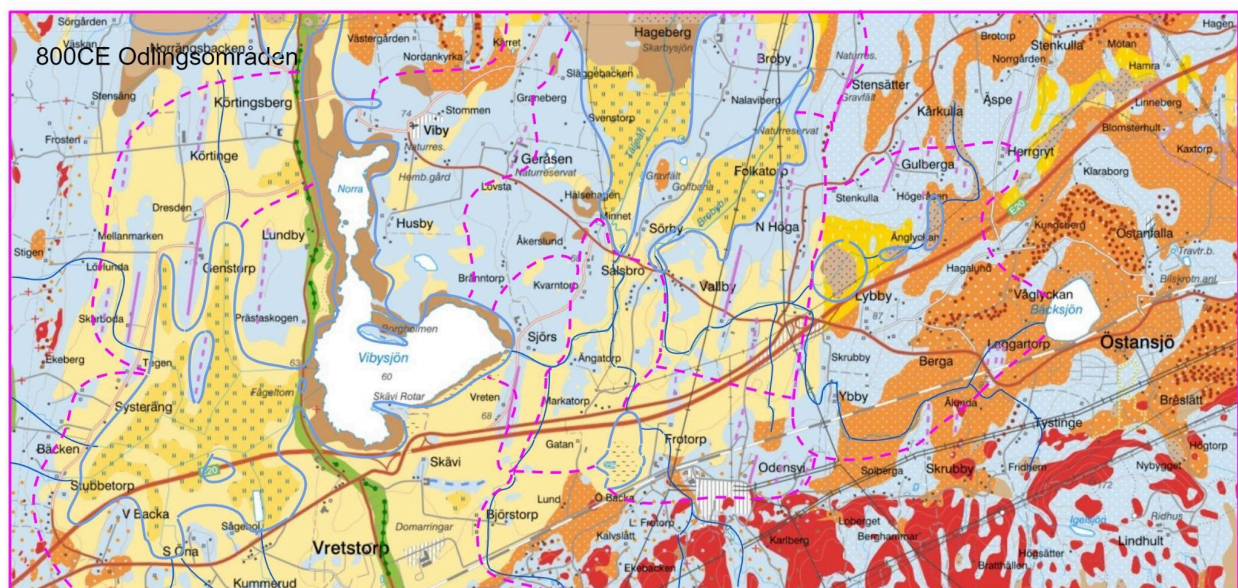
Stensätter (Närkes största gravfält öster om Nalavi). Under gravfältet har en stenkrets 18 m i diameter delvis grävts ut. **Oxaryggen**. 3 gravar utgrävda. **Frotopområdet**. Fortsatt utveckling av odling och boskapsskötsel. Expansion mot **Odensvi** i söder. Hus, härdar och skärvstenslager. Öster därom ett gravfält och en trolig boplats.

Vendeltid 500 - 800 CE

Under perioden år 500 - 800 CE uppskattar jag att antalet bosättningar i Skäviområdet ökade från 10 till 18, i Vikbyområdet från 7 till 15 och Nalavi/Frotop området från 11 till 18.

Boplatser och jordbruk

Åkermarken närmast gårdarna utökades och användes huvudsakligen för sädesodling. Hela odlingsområdet utnyttjades allt intensivare. Undergårdar till huvudgården bildades och kunde vara specialiserade för antingen sädesodling eller boskapsskötsel. Odlingsområdena täckte nu hela slättområdet och de områden som hade möjlighet började expandera mot mellanbygden.

Några jordbrukstekniska nyheter är: de första årderbillarna av järn, träspadar med trampavsats och långlie för höslåtter. Införandet av årderbillar av järn förde med sig att de små och smala bandparcellerna plogades över och större och effektivare fält skapades. Även tyngre och fuktigare jordar kunde nu bearbetas. Spadarna användes för dikesgravning.

Om vardagen vet vi inte så mycket. I hövdingarnas hallar åt man kött, gärna stekt gris och drack öl men vid högtidiga tillfällen blev det mjöd. De flesta i Viby fick nöja sig med välling förstärkt med någon köttbit. För att få en svag uppfattning av vilka prylar som fanns på en gård redovisar jag en uppräknings från gravfynden i Vreten: från år 550 till 900-talet. 48 brandgravar. Gravgömmorna bestod huvudsakligen av

brandlager. Gravfynd: krukor, järnföremål (spänne, brodd, spik, nit, nål), bryne, bronsmaterial (armband, rembeslag), doppsko, svärd, 300 pärlor av glas, brons, bergkristall, keramikkrärl, kammar, pincett, eldstål, spelpjäser i ben. Säd: skalkorn, havre, vete. Djur: Hund, häst, nötboskap, får/get, svin.

Samhälle

Hövdingadömen

Hövdingadömen med yrkeskrigare som baserade sin makt huvudsakligen på plundring och tributer, men även hantverk och handel, fanns i närheten av Östersjökusten och Mälaren. Med sina båtar kunde de snabbt förflytta sig långa sträckor och överraska innebyggarna och därefter dra sig tillbaka igen med sitt byte som kunde vara slavar eller ädelmetaller. Några av dessa hövdingar hade varit legosoldater i södra Europa och fört med sig nya kunskaper om kultur och krigföring samt inte minst guld. Hövdingarna strävade att utöka sina maktområden och gjorde plundringståg även mot rika jordbrukande bygder i inlandet. Användningen av hästen gjorde det möjligt att relativt snabbt förflytta krigare, vapen och förnödenheter långa sträckor. Bytet var först boskap, men även slavar. Med tiden övergick man till att kräva tributer. De jordbrukande bygderna i Västernärke tvingades skapa olika försvarsallianser som motvikt. De fornborgar som finns i bergsområdet söder om Odensvi byggdes förmodligen vid den här tiden. Den största kallas Boshälla och har en naturlig källa innanför murarna. De 36 fornborgarna som finns i Närke har bildat ett signalsystem för signalering och varningar för hela närkesslätten. Detta tyder på att en central organisation tidvis har funnits.

Samarbetet mellan bygderna inom västra Närke ökade. Trycket från mer avlägsna områden var en av orsakerna, men kulturella likheter, handel, ingiften i varandras familjer och gemensamma vägprojekt betydde alltmer. En krigsorganisation som ökade den militära slagkraften började växa fram mot slutet av perioden.

Nalavihövdingen hade en stark ställning i samarbetet, men ledande var nog någon annan hövding i Västernärke.

Kontakterna mellan jordbruks- och rovhövdingadömen blev allt fredligare. Först krig, sedan krävdes tributer och slutligen övergick man till samarbete. Under 600- till 700-talen uppstod grupperingar i mellansverige, ofta instabila, som hade ambitioner att behärska stora områden. Samarbetet byggde på personliga band mellan olika hövdingar. Hövdingarna i Viby ingick förmodligen i allianser med någon betydande släktgrupp som kunde finnas i Rekarne eller Närboås, men även östra Östergötland och Sundbo och kanske Vadsbo är tänkbara. Ett konkret exempel på långväga kontakter är den s.k. Vibybrakteaten som var en gåva mellan stormän.

Gravar

De s.k. domarringarna är i första hand gravar, men kan även ha andra funktioner. De tre ringarna på höger sida av genomfartsvägarna vid Ånebrunn och Herrgryt på gränsen till Hardemo markerade förmodligen för inresande österifrån att här börjar den mäktiga Nalavihövdingens område. Samma sak gäller för inresande söderifrån. På höger sida av den dåvarande vägen på Vretstorpsåsen finns två

domarringar. På höger sida om den gamla leden Sand – Salsbro finns en rest sten vid ett flyttblock (Raä 100:1), den kan vara en liknande markering. Alla dessa stenkonstruktioner kan ha byggts i början av den här tiden.

Ägande

Gravfynd från Vreten och Stensätter kommer från högstatusmiljöer med omfattande rikedom. Skävi med sina järnugnar var huvudgård för området söder om Storvibysjön. Området norr om Storvibysjön saknar utgrävningar men området Lundby, Körtinge, Vikby och Sjörs dominerades troligen av Vikby som var en storgård. I det stora området öster om Vibysjön fanns omfattande möjligheter för att utvidga jordbruket mot mellanbygden. Nalavi blev centrum i ett godssystem som omfattade Vallby, Salsbro, Broby, Falkatorp, Höga och ev. Alavi. Övriga gårdar i området stod i beroendeställning till Nalavi. Nalavihövdingen fick en allt starkare ställning gentemot de övriga släkterna inom Viby.

From 700-talet började de ledande Vibyhövdingarna att aktivt organisera bygden. Den drivande kraften till förändringen kom nog från den hövding som var ledande i västra Närke. Sedan gammalt var den lokale hövdingen krigsledare och han ställde nu krav på att varje normalstor gård skulle ställa upp med en krigare. Större gårdar krävdes på flera krigare.

Ting

Bygdens bönder brukade samlas vid Grimstenen, nära Nalavi, några gånger per år för att dryfta gemensamma frågor och avgöra interna tvister. Med tiden utvecklades allt fler regler som fördes vidare från generation till generation. Hövdingen eller någon kunnig person i hans släkt ledde sammankomsterna och dömde efter den muntliga sedvanerätten.

Asatro

Ända sedan bronsåldern hade religiösa offerfester firats runt Vibysjön. Flera tänkbara alternativa platser fanns. Asatron spriddes till Norden under 400 – 500-talen. Det fanns ingen organisation eller enhetlig teologi utan kult och tro varierade från plats till plats. Gudarna dyrkades i samband med gemensamma fester, riter, begravningar och offer, men man kunde även enskilt åkalla dem. Ju värdefullare offer desto mer hjälp gav gudarna.

Några fynd och resultat från utgrävningar från vendeltid finns redovisade i kartorna ovan (500 CE - 800 lila färg) och i texten nedan.

Gropakärret (funnen i våtmark väster om Skävi) Vibybrakteaten troligen 550CE - 650.

Sågebol härdar **Skävi C** hus fas 4 följt av fas 5 som troligen bildade huvudgård i ett omfattande gårdssystem. Näraliggande outgrävt gravfält. Tre "domarringar" vid infarten utefter Snavlundaleden och en öster om leden. **Vreten väst**. 48 tidigare okända gravar utgrävda. Okänd boplats. Omfattande gravfynd bl.a. ett stort antal glaspärlor, järn o bronsföremål.

Vreten öst (troligen koloniserat av Sjörs) odlingsspår, härdar och husrest.

Stensätter. Gravfältet kan ha haft 400 gravar. Ett mindre antal har grävts ut och tidsbestämts framförallt till vendeltid, men några hör till vikingatid. En del gravfynd tyder på att gravfältet använts av personer med hög samhällsställning.

Figur 56. Pärlor från G94. Enfärgad blå glaspärla (F66, F22), konisk benpärla (F69), glaspärla med vita linjer (F33), hårt bränd blå glaspärla med murrini i vitt och blått (F65), enfärgad gul/beige glaspärla (F68), flerfärgad röd/rosa glaspärla med inläggning av gult glas (F67), cylinderformad spiralpärla i brons (F51).

Frotorp. Ny jordbruksteknik införs och de små och smala fälten ersätts av större fält. **Odensvi.** Omfattande skärvstenslager, kulturlager, stensättning. 3 fornborgar i söder.

Vikingatid 800 - 1050 CE

I slutet av perioden år 1050 CE uppskattar jag att det totala antalet bosättningar/familjer i Viby till 64.

Boplats och jordbruk

Senast under vikingatiden har fasta rågångar utstakats mellan storgårdarnas domäner. De är ibland identiska med de medeltida byarnas ägo gränser. Fast egendom (avgränsat ägoområde) är något som tycks ha etablerats i vårt land först under yngre järnålder. Dessförinnan var makten över jorden mer opreciserad.

Storgårdar, såsom Nalavi, Vikby och Skävi bildade godskomplex, ofta med underliggande gårdar. Utmärkande var tecken på rikedom, hantverksverksamhet, handel och att driften sköttes av trälar.

Utmärksboställen började tas upp på allmänningarna som huvudsakligen låg i mellanbygden. Det skedde vanligtvis på initiativ från någon storgård.

Husens konstruktion med jordgrävda stolpar ersattes med syllkonstruktion eller att de knuttimrades och en normalgård kom att bestå av flera och mindre hus än tidigare.

Från 900-talet ökade sädesodlingen kraftigt. En ny brödkultur växte fram. Den gamla kornkulturen d.v.s. kornvälling eller ojäst deg bakad över öppen eld till hårt tunnbröd ersattes av en rågkultur som innebar malning av säden, jäsning av degen och bakning i ugn. Man kan säga att vibyborna började övergå från grötkultur till brödkultur. Detta gällde till en början bara de allra mäktigaste.

Under 1000-talet tillkom flera tekniska nyheter för vibybönderna. Hästskor började användas för att öka hästens arbetsförmåga. En ny yxtyp med en vikt på 1 kg introducerades, förut var vikten bara 3 hg. Resultatet blev bl.a. en effektivare skogsavverkning. Årderbillen gjordes helt av järn och blev något längre än tidigare vilket innebar att de tyngsta jordarna effektivt kunde bearbetas.

Samhälle

Maktstruktur

Handel och krigståg både öster- och västerut tillförde i första hand kustområdena stora mängder guld och silver som kunde användas till att bygga upp maktcentra som dominerade allt större områden i Norden. S.k. överhöghetsvälden bildades. I kraft av sin rikedom och sina krigare kunde en storman skapa ett nätverk av beroende lokala hövdingar. Samarbetet var av personlig natur och kunde lätt brytas.

Överhöghetsväldena blev alltmer omfattande och i slutet av perioden kunde hela Göta- och Svealand tidvis domineras av en gemensam kung. Han baserade sin makt på egen rikedom, sina krigare och förbund med lokala stormän. I kungamakten ingick ett nät av s.k. husbyar för hans underhåll. Husby i Viby kan vara en sådan gård som avsköndrades från storgården Vikby, troligen i början på 1000-talet. De första kända kungarna var 970 - 995 Erik Segersäll och 995 - 1022 Olof Skötkonung.

Makt ägande i Västernärke

Hövdingasläkterna i västra Närke integrerades alltmer med varandra. Den förnämliga Eketorpsskatten talar för att stormannen på Snarvi (inkl. Fjugesta och Sörby) var den ledande personen i västra Närke. Han ingick i nätverk som täckte de nordiska länderna. Mot slutet av perioden härskade en hövding i västra Närke som hette Sigtrygg. Enligt en gammal tradition på gården Skyberga i Hardemo men troligare är Snarvi i Edsberg. Sigtrygg var förmodligen nära förbunden med Olof Skötkonung.

Vem bestämde egentligen i Viby i slutet av vikingatiden? Sigtrygg skapade en organisation för tingsområden och krigstjänst. Nalavihövdingen blev en administratör över ett område som motsvarar Grimstens härad och han kanske kallades häradshövding. Han styrde över godssystemet Nalavi. Husby styrdes av kungen fr.o.m. 1000-talet.

Härad

Under vikingatiden organiserades gårdarna i Viby och Hackvad till en administrativ enhet som kallades Grimstens härad. Varje normalstor gård ställde upp med en krigare (större gårdar flera krigare). Antalet krigare i Grimsten blev då ungefär 100 stycken och hela västra Närke blev indelat på samma sätt. Ledaren för västra Närke, som förfogade över hären, blev nu en betydande maktfaktor att räkna med.

Han organiserade även rättsskipningen på ett enhetligt sätt inom västra Närke. Tinget leddes av en lagman och det finns forskare som anser att tingsplatsen för västra Närke fanns vid Grimstenen, nära Nalaviberg.

Fanns det några riktiga vikingar i Viby? Kanske någon enstaka, yngre, äventyrslysten stormannason som anslöt sig till en grupp likasinnade som ingick i någon norsk vikingaflotta till England.

Gravar och kristendom

Kunskap om kristendomen fanns i de förnämsta kretsarna i Götaland och Svealand under vikingatiden. Enskilda aristokratiska familjer började att kristnas. De förnämsta familjerna i Västernärke blev kristnade under 1000 - talet och några enkla träkyrkor med gravplatser började byggas. De första kristna begravdes ofta på de gamla gravfälten men med kristna riter. När kyrkan byggdes begravdes man på den vigda kyrkogården.

Det finns inga tidiga kristna gravar utgrävda i Viby och vi vet inte när kristendomen infördes. Min gissning är att Viby huvudsakligen kristnades under 1000 - talet, men det dröjde till 1100 - talet innan alla var kristnade.

Få fynd utefter E20 under vikingatiden (800 - 1050 gul färg).

Skävi C ett hus fas 5 därefter flyttas huvudgården något söderut till nuvarande gårdsläge i slutet av perioden . **Vreten väst** odlingsspår, gravfältet används till början av 900-talet.

Vikby Runsten omkr 1050 CE. **Vreten öst** odlingspår, härd.

Stensätter några gravar från tidig vikingatid har grävts ut **Sandtorp** (fyndplats som ingår i Nalavis intresseområde, ca 3 km söder om Salsbro) silverskatten består huvudsakligen av mynt men även av smycken och väger drygt 1 kg. **Odensvi** skärvstenslagret byggs på. **Tystinge** Sen järnålder. 3 högar, 15 runda stensättningar..

Järnåldern bakgrundsmaterial

Detaljerade bakgrundsbeskrivningar och källförteckningar finns i följande uppsatser:

En översikt över de flesta utgrävningarna i Viby

E20 utgrävningar Viby

Järnframställningens utveckling

Järn

Utvecklingen från heden tid till kristendom i Västernärke

Västernärke järnålder medeltid

Eketorpsskatten och utvecklingen i området. Ger även en bild av storgårdsmiljön i Viby.

Snarvi en släkthistoria

Befolkning och gravar i Nalaviområdet

Järnålder i Nalavi

Vibybrakteatens historia

Vibybrakteaten

Sandtorpskattens historia

Sandtorpskatten

2024-02-23